UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011 **Lada Železná**

Fakulta filozofická
Katedra sociologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Důvěra v politiku v ČR v souvislosti s percepcí sociální politiky státu

The trust in policy in the Czech Republic in the context of social perception of the state social policy

Praha 2011

Vypracovala: Lada Železná
Vedoucí práce: PhDr. Jiří Vinopal Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Datum: 30. 4. 2011

. . . . . .

podpis

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá tématem důvěry v politiku z hlediska vztahu s percepcí sociální politiky občany ČR. Teoretická část pojednává definice, typy a koncepty důvěry v sociologii a následně se zaměřuje na systémovou důvěru a její souvislosti se sociální politikou. Empirická část využívá metodu sekundární analýzy na datech European Social Survey z roku 2008 pro Českou republiku. Cílem práce je ověření základní hypotézy, která říká, že hodnocení sociální politiky státu ovlivňuje celkovou úroveň důvěry v politické představitele a instituce.

Summary

The bachelor thesis discusses the trust in policy in the context of social perception of the state social policy in the Czech Republic. The theoretical part includes definitions, sorts and concepts of trust and focuses on system trust in the context of social policy. The practical part is done using secondary analysis and the European Social Survey data from 2008 for Czech Republic. The goal of this thesis is confirmation of main hypothesis predicting that perception of social policy affects the general degree of trust in politics and political institutions.

Klíčová slova

důvěra, sociální politika

Keywords

trust, social policy

Obsah

1 Úvod **6**

2 Teoretická část **7**

1 Obecné pojednání o důvěře . . . 7

1.1 Definice důvěry a její typy . . . 7

1.2 Koncepce důvěry v sociologii . . . 8

1.3 Závěr . . . 10

2 Důvěra a systém . . . 11

2.1 Důvěra a demokracie . . . 11

2.2 Důvěra a legitimita . . . 12

2.3 Závěr . . . 13

3 Sociální politika v ČR v kontextu konceptu důvěry . . . 14

3.1 Sociální soudržnost . . . 15

3.2 Sociální politika v ČR a její legitimita . . . 16

3.3 Teorie blahobytu . . . 17

4 Obecná úroveň důvěry v ČR . . . 19

3 Analytická část **21**

1 Sekundární analýza . . . 21

1.1 Témata praktické části a postup analýzy . . . 22

1.2 Důvěra v ESS 2008 . . . 23

1.3 Socioekonomické a demografické charakteristiky a teorie blahobytu . . . 24

1.4 Závěr . . . 26

1.5 Postoje k principům sociální politiky . . . 26

1.6 Percepce sociální politiky . . . 28

1.7 Otázka role aktuální vlády . . . 30

1.8 Typologie respondentů z hlediska ztotožnění se stranou . . . 32

2 Shrnutí empirické a teoretické části . . . 34

4 Závěr **36**

Literatura . . . 38

5 Přílohy **41**

Kapitola 1

Úvod

Téma důvěry se v posledních letech stává předmětem studií a akademických debat různého druhu a pojem je skloňován v mnoha tematických kontextech. Primární rozlišující perspektivou v přístupu ke konceptu důvěry se může jevit například oddělení důvěry vertikální a horizontální, přičemž tato práce se zaměří pouze na první z nich.

Rámcovým prostorem a základní jednotkou vertikální důvěry je stát a jeho občané. Jejím předpokladem je dialektický vztah mezi mocenskými institucemi a představiteli státu na jedné straně a občany jako recipienty mocenského uspořádání a zároveň přímými spolutvůrci tohoto procesu na straně druhé. Koncept důvěry se pak stává významný především v kontextu demokratického státu, v jehož základu stojí předpoklad souladu veřejného mínění s rozhodnutími orgánů moci. Jen takové demokratické uspořádání je možné považovat za legitimní. Jednou z otázek, na které se tato práce pokouší najít odpověď zní, do jaké míry je legitimita pro existenci demokracie nutná a v jaké podobě se projevuje.

Budeme-li vycházet z výsledků výzkumů současného období, lze za významný projev legitimity demokracie označit oblast hodnocení sociální politiky občany státu. Sociální politika je jednou ze zásadních oblastí naplňujících politické kampaně, na jejichž základě se voliči rozhodují o svých reprezentantech v čele státu. Jedná se o oblast, která zasahuje do života všech občanů státu, protože je financována z veřejných prostředků a část občanů je na ní existenčně závislá. Zároveň se také jedná o vysoce kontroverzní téma, které výrazně vymezuje různé názorové skupiny, a proto se jedná o vhodnou oblast zkoumání.

Cílem práce je objasnění vztahu mezi důvěrou a hodnocením sociální politiky, a to zejména z hlediska její celkové legitimity v očích občanů a jejího vlivu na legitimitu politického systému jako takového. První část se zabývá souhrnem teorií, které jsou relevantní pro téma vertikální důvěry, sumarizuje dosavadní zjištění v oblasti důvěry a legitimity sociální politiky. Druhá část je pak tvořena sekundární analýzou datového souboru European Social Survey 2008. Výsledky jsou následně interpretovány ve třetí části, která obě části syntetizuje.

Kapitola 2

Teoretická část

1 Obecné pojednání o důvěře

Následující dvě kapitoly (1.1 Definice důvěry a její typy a 1.2 Koncepce důvěry v sociologii) obecně shrnují důvěru z hlediska její definice a vývoje jejího konceptu v sociologii. Dále budou zmíněny některé možné typologie a obecné přístupy k nahlížení fenoménu důvěry ve společnosti.

1.1 Definice důvěry a její typy

Niklas Luhmann ve svém díle Sociální systémy [2006: 149] spojuje vznik důvěry či nedůvěry se situací dvojité kontingence[1], tedy setkáním dvou neznámých lidí. Taková situace je riskantní, protože druhý může jednat jinak, než očekávám. Anthony Giddens [1998: 37] definuje důvěru jako důvěřivost ve spolehlivost osoby nebo systému, týkající se určitého souboru výsledků nebo událostí. Oba autoři tedy upozorňují na dva základní prvky důvěry: vztah (lidí, či člověka a systému) a očekávání či spoléhání se na určité výsledky interakce, které předpokládám. Vztahem je tedy míněn především vztah interpersonální, ale jedná se také o vztah člověka k určité věci, instituci či skupině lidí. Důvěra proto předpokládá systém generalizace, který je závislý na mnoha aspektech. Generalizovat lze například na základě předchozí zkušenosti či zprostředkované informace. Claus Offe [1999: 50] hovoří o zkušenostní důvěře (experiential trust), která je nejjednodušším případem a je budována skrze interakci s konkrétní osobou, kterou známe po určitý čas. Pokud není splněna tato podmínka, což je ve většině případů, je nutné důvěřovat pouze na základě závazku (trust throught obligation). V takovém případě je třeba další zprostředkující osoby, které je možné důvěřovat, a která předává informace o osobě, kterou neznáme.

Anthony Giddens přichází s podobným pohledem na důvěru, když rozlišuje tzv. tvářnou a beztvářnou důvěru, respektive typ závazků. V případě tvářné důvěry se jedná o důvěru v osoby a jedná se o bezprostředně utvářené závazky, zatímco beztvářná důvěra je charakteristická pro důvěru v systémy. Při beztvářných závazcích je udržována víra v mechanismy vědění, o nichž laik většinou nic neví. [Giddens 1998: 82]

Z hlediska objektu důvěry je možné rozlišovat především důvěru interpersonální[2] a důvěru

[1] Pojem kontingence u Luhmanna vyjadřuje množství možností, které mohou a nemusí nastat.
[2] Příp. důvěra sociální.

institucionální[3]. Zatímco v případě důvěry interpersonální, tedy důvěry mezi lidmi, se jedná o důvěru horizontální, důvěra institucionální má vertikální podobu. [Čermák, Stachová 2010: 684] Institucionální důvěra tak má význam především z hlediska legitimity hierarchického rozložení moci, zatímco interpersonální důvěra je zejména vyjádřením míry soudržnosti občanů. Předmětem výzkumů důvěry se však často stává souvislost interpersonální a institucionální důvěry, přičemž si výzkumníci kladou otázku, zda je ve státech s vyšší mírou interpersonální důvěry také vyšší míra institucionální důvěry a naopak. V českém prostředí se tuto hypotézu snažili ověřit Markéta Sedláčková, Jiří Šafr a Julia Häuberer na datech Aktér a rizika z roku 2005. Výzkumnému týmu se v tomto případě podařilo prokázat souvislost mezi sociální důvěrou a důvěrou v instituce. „Generalizovanou důvěru posiluje kladné hodnocení politického systému a jeho výkonnost skrze důvěru ve státní instituce spolu s optimismem při hodnocení budoucího vývoje ekonomiky.“ [Sedláčková, Šafr, Häuberer 2009] Někteří autoři se snaží najít společnou proměnnou, která ovlivňuje důvěru interpersonální stejně jako důvěru v instituce. Touto proměnnou se jeví zejména pocit osobního blahobytu, jehož vliv popisuje například Piotr Sztompka. [1999]

1.2 Koncepce důvěry v sociologii

Fenomén důvěry provází sociologickou teorii od jejích počátků a do značné míry se stává významným tématem také teorií předsociologických[4]. Polský sociolog Piotr Sztompka spojuje zájem sociologie o důvěru s obratem od „tvrdé“ sociologie utilitarismu, teorie racionálního výběru a teorie her, k „měkké“ sociologii, která zahrnuje emocionální, tradiční, normativní a kulturní komponenty. [Sztompka 1999: 2] Tento přístup vychází ze sociologického paradigmatu, jehož tradice je spojena s Maxem Weberem, který přichází s individualistickým pojetím, zaměřujícím se na sociální jednání: co lidé dělají, jak se v sociálním kontextu chovají individuálně a kolektivně. [Sztompka 1999: 1]

Implicitně se po vzniku sociologie důvěře věnuje například Ferdinand Tönnies, „který rozlišil pospolitost (Gemeinschaft), jež je spojena pokrevními vztahy, citovou blízkostí, solidaritou atd., a společnost (Gesellschaft), což je společenství lidí, kteří jsou spojeni racionální úvahou o smyslu kontaktů, vzájemně spolupracují, jen když to nutně potřebují atd“.[5][Petrusek 2009: 158] Ačkoli se Ferdinand Tönnies nezmiňuje o důvěře přímo, na pozadí jeho typologie lze vysledovat dvě odlišná pojetí důvěry, která se odráží v sociologickém bádání. Z hlediska Gemeinschaft lze důvěru spatřovat jako přirozenou vlastnost jedince[6], která člověku umožňuje soužití s druhými lidmi. Na pozadí Gesellschaft se naopak formuje důvěra, která má základ v racionalitě jedinců, a která umožňuje například vznik ekonomických či politických vztahů. Toto rozlišení je možné spojit s

[3]Pokud přistoupíme na vyšší úroveň abstrakce, můžeme dále hovořit například o důvěře v demokratický systém. Tuto důvěru nelze zaměňovat s důvěrou v instituce. Více bude o tomto tématu pojednáno v kapitole Důvěra a demokracie.

[4]Za předsociologické společenské teorie jsou obecně považovány úvahy a koncepty společenskovědních autorů v období, které předchází oficiálnímu vzniku sociologie, tedy zhruba polovině 19. století, kdy August Comte přichází s dílem Kurz pozitivní filozofie (Cours de Philosophie Positive). Téma důvěra se objevuje například u Thomase Hobbse či Johna Locka. [Sedláčková 2005]

[5]V soudobé sociologii lze pozorovat spor v interpretaci F. Tönniese, zda je jeho typologie zamýšlena jako vývojová či pouze definuje dva čisté typy, které mohou koexistovat v rámci jednoho období.

[6]Tönnies rozlišuje dva typy vůle: vůli přirozenou (Wesenwille), která je základem pospolitosti a vůli racionální (Kürerwille), tvořící pozadí společnosti.

hlubším procesem diferenciace, Tönnies spojuje Gesselschaft zejména s prostředím velkoměsta [Keller 2004], kde lze pozorovat větší komplexitu vzájemných vztahů a anonymitu jednotlivců. Společnost (Gesselschaft) tak od jedinců vyžaduje, aby ze vztahů více abstrahovali, a důvěra tak nevychází pouze z lidské přirozenosti, ale stává se spíše nutností pro přežití ve společnosti.

Rozlišení pospolitosti a společnosti předznamenává rozlišení dvou současných teorií důvěry. První teorie zastává hledisko, že důvěra je individuální vlastnost a je spojována s individuálními charakteristikami. Druhá obhajuje hledisko, že sociální důvěra je vlastnost ne individuí, ale sociálních systémů. [Delhey, Newton 2002: 2]

Zatímco v případě individualistického pojetí je zdroj důvěry ve vlastnostech či sociodemografických znacích jedince, ve druhém případě je hodnocena společnost jako celek. V tomto rozlišení přístupů můžeme spatřovat spor o kauzalitu procesu vzniku důvěry. První tábor staví na počátek tohoto procesu individuum, které v podstatě nezávisle na stavu společnosti či společenských institucí, více či méně důvěřuje ostatním lidem či abstraktním entitám společenského systému. Zastánci holistického pojetí důvěry naopak spatřují počátek procesu důvěry ve společenskému uspořádání a institucích, které svými kvalitami a projevy působí na občany a ti jim na základě těchto projevů důvěřují či nedůvěřují.

K přístupům, které spatřují důvěru jako vlastnost systémů, lze řadit teorii sociálního kapitálu. [např. Coleman 2002, Putnam 1993, 1995] V tomto případě se jedná především o kolektivní sociální kapitál, který obecně můžeme chápat jako sociální kontakty a vazby, normy reciprocity a důvěru. [Šafr 2007] Z tohoto hlediska můžeme nahlížet propojenost společnosti na základě sociálního kapitálu jako vlastnost systému.[7] Robert Putnam [2000] rozlišil dvě formy sociálního kapitálu, a to svazující a přemosťující. Zatímco svazující má podobu pevných vztahů v rámci rodiny, přátel apod., přemosťující kapitál propojuje tyto úzce provázané komunity s vnějším světem. Sociální kapitál má zde tedy podobu vazby, která je více či méně pevná. Na tomto základě je pak vystavěna teorie sociální sítě, kdy se jedná především o vazby, které propojují jedince a utváří celkovou míru soudržnosti ve společnosti.

K individualistickému přístupu se řadí především teorie blahobytu a společenského úspěchu. Ta vychází z toho, že více důvěřuje jedinec, který stojí výše na stratifikačním společenském žebříčku.

Průnikem obou teorií je však nezpochybnitelná nutnost existence důvěry ve společnosti, jakožto základního předpokladu vzájemného soužití a kooperace většího počtu lidí. Žádná z teorií nepopírá, že „existence důvěry je základním komponentem všech trvalých sociálních vztahů.“ [Seligman 2000] Sociální vědci zabývající se fenoménem důvěry se však zcela neshodují v názoru na to, zda je na důvěře závislá existence demokracie a jakou roli hrají odlišné typy důvěry pro legitimitu a stabilitu politického systému státu.[8]

Explicitně se téma důvěry stává předmětem sociologie především ve druhé polovině 20. století, zejména v dílech autorů zabývajících se specifiky postmoderní společnosti, jako jsou N. Luhmann a A. Giddens. „Důvěra už není viděna jako typický rys tradiční společnosti, který byl nabourán

[7] V tomto případě však neexistuje názorová shoda mezi autory zabývajícími se sociálním kapitálem. Mezi autory, kteří se domnívají, že se jedná spíše o vlastnost jedince patří například James Coleman [2002], zatímco mezi zastánce systémového pojetí se řadí Robert Putnam [2000].

[8] Tímto tématem se bude podrobněji zabývat kapitola Důvěra a demokracie.

moderními mechanismy, ale je naopak zdůrazněna proměna charakteru důvěry a její klíčovost pro fungování pozdně-moderní společnosti.“ [Sedláčková 2006] Lze tedy tvrdit, že potřeba důvěry ve společnosti neklesá, ale spíše roste, ačkoli jsou silné vztahy důvěry založené na setkávání tváří v tvář nahrazeny tenkými neosobními vazbami. [Sedláčková, Šafr 2009] Jak již bylo řečeno v úvodu, důvěra je charakterizována nejen osobními vztahy, ale také vztahy generalizovanými.[9] Přechod od tradiční k moderní společnosti je charakteristický procesem, kdy dochází k oslabení významnosti meziosobní důvěry a na významnosti naopak nabývá důvěra na základě abstrakce. Yamigishi a Yamigishi [1994, cit. Uslaner 1999: 124] tak rozlišují důvěru „specifickou“[10] a důvěru „zobecněnou“.[11] Tam kde hraje důležitou roli důvěra specifická, se lidé uzavírají do své vlastní komunity a věří pouze lidem, které znají. Naopak ve světě, kde lidé přichází do kontaktu s cizinci, je důvěra vkládána ve většinu lidí, a jedná se zde tedy o důvěru zobecněnou. Lidé musí přijmout racionální riziko, že ostatní jsou důvěryhodní.

1.3 Závěr

V sociologickém myšlení existuje celá řada pohledů na důvěru.[12] Mnohé z nich však představují pouze hraniční pojetí, neboli jakýsi čistý typ přístupu k důvěře. Pro účely této práce a mnohých dalších není třeba redukovat poznatky zúžením optiky přikloněním se k jednomu proudu. Jedná se zde především o spor mezi individualistickým a systémovým pojetím důvěry. Jak již bylo naznačeno v předchozích odstavcích, oba přístupy v pozadí svých argumentů sledují určitou kauzální linii procesu důvěry, a důvěra je tak do značné míry redukována na jednosměrný proces. Vhodnější by proto bylo nahlížet proces jako dialektický, kdy jedinec se svými vlastnostmi a socioekonomickými a demografickými charakteristikami reaguje na systém, který je zpětně utvářen také na základě toho, jakou občané projevují důvěru společenskému uspořádání a jeho institucím.

[9] Např. Důvěra v konkrétního politika vs. důvěra v politiky obecně.
[10] Particularized trust.
[11] Generalized trust.
[12] Zde je zmíněn pouze jejich malý zlomek.

2 Důvěra a systém

Následující kapitoly (2.1 Důvěra v demokracii a 2.2 Důvěra a legitimita) budou představovat tematické zúžení této práce. Téma důvěry v politiku a percepce sociální politiky státu vyžaduje zaměření na systémovou (respektive institucionální) důvěru, která nejlépe vystihuje, že se zde jedná o vertikální typ důvěry, směřující odspodu k mocenskému vrcholu hierarchické stratifikace politické moci státu. Práce se proto nebude hlouběji zabývat sociální důvěrou, pouze o ní bude krátce pojednáno v kapitole Důvěra a soudržnost. Kapitoly o demokracii a legitimitě shrnují téma institucionální a systémové důvěry z hlediska politického uspořádání ve společnosti a zaměřují se na proces legitimizace a jeho významnost pro stabilitu sociálního řádu.

Tato redukce je nutná také vzhledem k analytické části práce, protože data ESS neobsahují otázky zkoumající důvěru v konkrétní osoby, ale pouze instituce či systém obecně.

2.1 Důvěra a demokracie

Ačkoli mnozí autoři polemizují s rolí důvěry v demokratickém uspořádání, lze tvrdit, že bez důvěry by většina demokratických institucí vůbec nemohla vzniknout. Platí to zejména pro typ demokracie, který je ve vyspělých společnostech nejčastější, tedy zastupitelskou demokracii. Pokud je vůle lidu projevována nepřímo, tedy prostřednictvím delegování zástupců, znamená už samotný akt hlasování projev důvěry. Jiným příkladem projevené důvěry v legislativní princip je podání žaloby k soudům v dané zemi. Takové jednání je smysluplné pouze pokud je možné důvěřovat zákonům, soudům a jejich představitelům, že budou rozhodovat nestranně a ve prospěch obecného principu spravedlnosti.

Pokud však chceme lépe porozumět mechanismům důvěry v demokratickém režimu, je třeba důsledně odlišovat systém jako takový na jedné straně a jeho instituce a představitele na druhé straně. Jinými slovy, zatímco občané mohou důvěřovat demokracii jakožto nejlepšímu možnému uspořádání, nemusí důvěřovat vládě, která v určitém momentu a s určitými zástupci vládne danému státu. [Vlachová 2001]

Z dat European Social Survey z roku 1999 vyplývá, že v České republice více než 90% lidí souhlasí s výrokem, že „Demokracie může mít problémy, avšak je lepší než jakákoliv jiná forma vlády.“[13] Pokud však byla položena otázka „Jste spokojeni, spíše spokojeni, nepříliš spokojeni či nespokojeni se způsobem jakým se vyvíjí demokracie ve vaší zemi?“[14] odpovědělo více než dvě třetiny respondentů, že jsou nespokojeni či spíše nespokojeni. [ESS 1999, převzato z Vlachová 2001] I přes nízkou spokojenost se stavem demokracie je tedy většina občanů přesvědčená, že jiná forma vlády by nepřinesla žádné výhody. Stejně tak není možné hledat přímou souvislost mezi důvěrou v jednotlivé instituce, která v pravidelných výzkumech veřejného mínění vychází jako velmi nízká a spokojeností s demokratickým uspořádáním. Z tohoto hlediska tedy nelze hovořit o důvěře jako o základním stavebním kamenu demokracie, protože demokratické instituce přetrvávají a budou přetrvávat i přes nízkou důvěru, kterou jim občané projevují.

[13] ‘Democracy may have problems but it’s better than any other form of government.

[14] ‘On the whole are you very satisfied, rather satisfied, not very satisfied or not at all satisfied with the way democracy is developing in our country?’)

Podobně se vyjadřuje například Russel Hardin [1999: 29], který hovoří o dvou způsobech jakými je možné důvěřovat vládě či jiné instituci. První možnost je důvěřovat každému členu vlády jako jednotlivci, avšak v takovém případě je nemožné, abychom měli dostatečné informace o všech. Na druhé straně můžeme důvěřovat na základě minulé zkušenosti s institucí, tedy očekávat její budoucí chování na základě chování minulého. Dle Hardina musíme mít velké množství informací, abychom mohli důvěřovat, zatímco nedůvěra je mnohem snazší. „Pokud chápeme vládu tak, že musí mít důvěru, aby byla legitimní, pak žádná vláda legitimní není.“ [Hardin 1999: 31]

Přetrvávání demokracie i přes nízkou důvěru v její mocenské představitele je možné osvětlit na příkladu srovnání demokratického režimu a principech fungování mafiánské organizace. Základní rozdíl je zde v tom, jakým způsobem jsou vymezena pravidla a pravomoci. Zatímco mafie je založena především na zvyku a nepsaných pravidlech, kterými jsou členové svázáni, demokratický režim je založen na psané legislativě, která podléhá přesně daným pravidlům ustanovování a rušení zákonů státu. Pokud pravidla nejsou přesně vymezena a člen společnosti či organizace se na ně nemůže legálními prostředky odvolat, zbývá pak jediný mechanismus, který umožňuje prediktabilitu jednání ostatních členů či vůdců, a tím je právě důvěra. Demokracie však nevyžaduje důvěru v konkrétní představitele či instituce, pokud je zachována důvěra v platnost zákonů, které tyto vykonavatele moci regulují v jejich činnosti. Základem zachování demokracie je vědomí, že naše jednání a jednání našich spoluobčanů je řízeno stejnými pravidly, jako jednání představitelů moci.

Na tomto místě je možné uvažovat, zda nehraje větší roli pro zachování demokracie důvěra sociální, než důvěra institucionální. Hardin [1999: 22] mluví o dvou problémech v souvislosti s důvěrou ve vládu. Za prvé se jedná o důvěru vládě samu o sobě, a za druhé o důvěru mezi občany, která je částečně také výsledkem existence vlády. Znamená to, že ostatním mohu důvěřovat, pokud si jsem jistý, že za mnou stojí vláda země a právní systém, který mě ochrání před násilím apod. V tomto případě by tedy bylo možné hovořit o sociální důvěře jakožto základu demokracie, pokud přijmeme předpoklad, že sociální důvěra se v tomto případě vztahuje také na představitele moci, jakožto občany země.

2.2 Důvěra a legitimita

Legitimitu lze nejobecněji definovat jako oprávněnost, tedy obecné uznání práva na výkon moci. [Šafr 2005] Je považována za základ nejen demokratických režimů: pokud mají občané uznat svrchovanost politické moci a zároveň se dobrovolně podřídit zákonům státu, musí považovat způsob výběru politické reprezentace a jimi utvářené zákony za oprávněné. V případě demokracie lze tvrdit, že není možné politický režim a jeho instituce považovat za demokratické, pokud není se svými součástmi považován za legitimní. V případě režimů nedemokratických není problém legitimity natolik důležitý, avšak i diktatury o ni často usilují. [Dogan 1998] Důvodem je především strach z občanských nepokojů. Pokud je režim legitimní, klesá hrozba anomie a dochází ke stabilizaci společenského řádu.

Mezi důvěrou a legitimitou je velice úzký a vzájemný vztah, avšak tyto pojmy nelze zaměňovat. Lze předpokládat, že není možné, aby existovala důvěra bez legitimity, zároveň však lze tvrdit, že existence legitimity bez důvěry možná je. V tomto případě je třeba odlišit důvěru či legitimitu

v konkrétní osobu a důvěru či legitimitu v instituci či úřad. Podstatná je zde především úroveň abstrakce, ze které vycházíme. Jestliže se jedná například o konkrétní osobu zastávající určitý úřad, je pravděpodobné, že pokud bude mít tato osoba důvěru občanů, bude považován za legitimní i úřad, který zastává. Pokud však tato osoba mít důvěru nebude, nelze automaticky předpokládat, že i úřad, který zastává, nebude legitimní.

V sociologii zavedl termín legitimity Max Weber, který pojmenoval tři způsoby, kterými může být legitimizována autorita. [Lipset 1994: 8] Pro západní demokratické společnosti je pak charakteristický typ legálně racionální, který je založen především na neosobních pravidlech byrokratického systému. Jinými slovy, v demokracii hrají zásadní roli především obecně demokratický systém a instituce či úřady jako takové, nikoli jejich konkrétní představitelé. Oproti tomu, Weberovo panství charismatické je založeno na konkrétním představiteli, který drží v ruce svrchovanou moc na základě určitých předpokladů, které jsou považovány za výjimečné a režim se naopak může zhroutit na základě opuštění úřadu danou osobností, protože úřad jako takový nemá dostatečnou legitimitu, vzhledem k absenci všeobecných pravidel, udržující řád ve společnosti.

Z tohoto důvodu Lipset doporučuje striktní oddělení konkrétních osob a úřadu, jakožto principiálního základu demokratického uspořádání, a to zejména v případě nových demokracií. „Činitel úřadu může být silně odmítán voliči a může být jejich vůlí změněn, ale základ pravidel, symbol autority, musí zůstat respektován a nezměněn.“ [Lipset 1994: 8] Tímto způsobem může být vysvětlena stabilita demokracií, i přestože deklarovaná důvěra v jednotlivé instituce je obecně nízká. Toto pojetí také potvrzuje významnost institucionální důvěry v demokratickém režimu.[15] Zároveň, ale není možné přeceňovat výsledky výzkumů důvěry.

Sociální vědci si dále kladou otázku, jakým způsobem reaguje režim, pokud jeho legitimita klesá pod únosnou míru a občané začnou otevřeně deklarovat svou nespokojenost s vývojem politického režimu. Jednou z možností je přechod na jiný režim či jsou provedeny reformy v rámci demokratického ukotvení systému. K přechodu na jiný režim dochází především v souvislosti se špatnou ekonomickou produktivitou státu. Klesá-li životní úroveň občanů, roste jejich nespokojenost, nedůvěra, a v důsledku tak klesá legitimita.

2.3 Závěr

Důvěra a legitimita hraje v demokratických systémech zásadní roli, avšak především z hlediska ideologického. Jedná se o vysoce abstraktní pojmy, které mají emotivní podbarvení, a je s nimi proto třeba zacházet s jistým odstupem racionálně vědeckého pohledu. Ačkoli je jistá úroveň legitimity a důvěry pro zachování stability a společenského řádu nutná, nelze přesně určit její hranici. Na moderní demokratickou společnost nelze pohlížet pouze jako na křehký systém vzájemných vztahů, založených na vzájemné důvěře a víře v legitimitu mocenských představitelů. Tento pohled tvoří pouze jednu linii udržující sociální smír. Na druhé straně je však třeba spatřovat zejména právní systém, který je založen na zcela racionálních úvahách. Velká část společenských vztahů je

[15] Pokud je však ve výsledcích výzkumů respondenty vyjádřena nízká důvěra určité instituci, je možné, že v daný okamžik nejsou schopni dostatečné abstrakce k tomu, aby vyjádřili obecnou důvěru k instituci nezávisle na konkrétním představiteli v konkrétním čase.

udržována především prostřednictvím těchto pravidel.

Ideologický základ v podobě důvěry či legitimity je důležitý zejména při zrodu nové demokracie, ustavování základních pravidel, tvorby zákonů na nejvyšší úrovni obecnosti, založených na esenciálních morálních předpokladech dané společnosti, která je dána především historickým vývojem a kulturní tradicí, spíše než současnou vládnoucí elitou. Můžeme tak vyslovit tezi, že demokracie nemůže vzniknout bez důvěry a legitimity, pro její udržení však není zcela zásadní a je pouze jedním z mnoha faktorů, které mohou vést k přechodu k nedemokratickému režimu. Významným faktorem je především ekonomická situace. Zjednodušeně je možné říci, že prosperující hospodářství země je samo o sobě legitimizačním prostředkem k udržení demokratických principů. Pro občany státu je však důležitý také způsob distribuce zdrojů v rámci společnosti. Rozhodující je v tomto případě celkové vnímání spravedlnosti v rámci státu, přičemž zákonodárství a právní normy tvoří legitimitu spravedlnosti sociální. Dle Krebse [2005: 28-29] se otázky sociální spravedlnosti a nerovnosti vyznačují silným politickým nábojem, je na nich závislá stabilita společnosti a úspěšnost vládních politik. „Proto sociální spravedlnost a harmonie je zpravidla základem legitimity každé vlády a jejího usilování.„ Legitimita sociální politiky, která je z hlediska občanů nejvýznamnějším prostředkem redistribuce financí státního rozpočtu, je pak tedy zcela zásadní pro celkovou stabilitu země. Vztahem celkové důvěry v politickou reprezentaci a percepcí sociální politiky se budeme zabývat v následující části této práce.

3 Sociální politika v ČR v kontextu konceptu důvěry

Předcházející kapitoly se zabývaly důvěrou z obecného hlediska, v následujících třech částech (3.1 Sociální soudržnost, 3.2 Sociální politika v ČR a její legitimita, 3.3 Teorie sociálního blahobytu) se zaměříme na specifické téma sociální politiky z hlediska její legitimity se zaměřením na Českou republiku a z hlediska jejího vlivu na celkovou důvěru v našem státě.

Vývoj sociální politiky v ČR pohledem jejího ustanovování mocenskými orgány i pohledem veřejného mínění občanů státu, byl po roce 1989 významně ovlivněn dědictvím předchozího socialistického režimu. V tomto období došlo především k zásadnímu porušení základního principu sociální politiky, subsidiarity. Vzhledem k silně paternalistickému státu, který zasahoval do všech oblastí života a potlačoval občanskou společnost, založenou na participaci a spolurozhodování o zásadních otázkách společenského a politického života, byl potlačen princip osobní zodpovědnosti za zajištění vlastních potřeb a potřeb své rodiny. Z toho plyne velká závislost části občanů na státu a očekávání jeho zásadní role.

Formování sociální politiky je zcela zásadní především z hlediska sociální spravedlnosti. Pro občana daného státu není důležité pouze jeho vlastní životní úroveň, ale také životní úroveň ostatních lidí, a hodnocení je tedy relativní. Nelze proto vyhodnocovat naplnění principu sociální spravedlnosti pouze na základě proporce občanů žijících pod úrovní životního minima, ale je třeba hodnotit míru nerovnosti z hlediska jejího vnímání občany státu. Rolí sociální rovnosti a soudržnosti se zabývá následující kapitola. Poslední kapitola této části pojednává o teorii sociálního blahobytu, která ověřuje hypotézu, že důvěra je vyšší v případě lepšího, především ekonomického zajištění.

3.1 Sociální soudržnost

Tématem sociální soudržnosti se částečně navracíme k sociálními typu důvěry, tak jak byl popsán v první části práce. Sociální důvěra představuje zejména horizontální typ důvěry, a není tedy upravena žádnými legislativními pravidly. Přesto je její míra závislá na mocenské struktuře státu, a to zejména z hlediska rozložení sociální nerovnosti ve společnosti. Můžeme tak rozlišit dva způsoby formování sociální soudržnosti, a to soudržnost budovanou zdola a soudržnost budovanou shora. Zdola je soudržnost dána především generalizovanou důvěrou v druhé lidi, obecnou vzájemnou důvěryhodností občanů daného státu. Pokud hovoříme o důvěře formované shora, jedná se o důsledky rozhodnutí představitelů moci. Tento typ soudržnosti je přímo závislý na důvěře v instituce a na principu sociální spravedlnosti. Týká se zejména způsobu distribuce bohatství, které má daná společnost k dispozici.

Téma sociální soudržnosti nabývá na významnosti zejména v souvislosti s diferenciačním procesem. [Tuček 2008a] V procesu diferenciace dochází k oslabování primárních skupin a lokálních komunit, klesá míra solidarity mezi občany státu a vztahy se stávají instrumentálními.

Sociální soudržnost můžeme hodnotit na základě objektivních či relativně objektivních charakteristik občanů či můžeme k hodnocení přistupovat na základě subjektivního vyjádření soudržnosti. Šafr a Sedláčková [2008] hovoří o dvou dimenzích analýzy sociální soudržnosti. První z nich je dimenze nerovností, která pokrývá všechny aspekty distribuce bohatství ve společnosti. Druhým typem dimenze je koncept kolektivního sociálního kapitálu, který zahrnuje složku strukturní (vazby a sociální kontakty, sítě občanské angažovanosti) a kulturní (hodnoty a normy, důvěra v ostatní lidi a instituce, pocit solidarity apod.).

V případě subjektivního hodnocení sociální soudržnosti se nejedná o posouzení, zda existují na horizontální úrovni rozdíly mezi lidmi, ale zda lidé vnímají jejich existenci a považují je za legitimní či neoprávněné.

Subjektivní i objektivní hodnocení lze považovat za spojité nádoby, přesto však nemusí korelovat a je třeba počítat s tím, že různé společnosti i jejich jednotlivé segmenty mají odlišné vnímání sociální spravedlnosti. Například společenské nerovnosti mohou být částí společnosti vnímány jako spravedlivé a přínosné, zatímco jiné skupiny občanů je budou vnímat jako zdroj disharmonie společenského řádu. Ve studii Sociologického ústavu „Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti“ [Tuček et al. 2006] bylo zjištěno, že „ve veřejnosti po patnácti letech společenských změn převládá pocit nespravedlnosti, nesoudržnosti, beztrestnosti pro určité skupiny obyvatelstva, neporozumění, závisti, klientelismu“. Přestože tedy došlo ve společnosti k objektivním posunům k demokratickým hodnotám, zlepšil se přístup ke vzdělání, začaly být uplatňována práva menšin apod., veřejnost stále vnímá společenské uspořádání jako nespravedlivé a nesoudržné.

Zdánlivá diskrepance mezi objektivním a subjektivním hodnocením může být spatřována především ve vývoji nerovností ve společnosti od roku 1989. Milan Tuček na datech z oficiálních statistik [Tuček 2008b] prokázal, že se nerovné postavení určitých skupin obyvatelstva v posledních letech prohlubuje, přestože celková ekonomická situace je na výrazném vzestupu. Česká společnost tedy může procházet částečně zklamáním z vývoje situace a navíc začínají být reflektovány nové ne-

gativní jevy, jako je například korupce. Stejně tak bývá negativně hodnoceno prosazování zájmů některých menšin, v České republice zejména v souvislosti s menšinami etnickými, které tradičně vyvolávají společenské tenze.

Při výzkumech důvěry a soudržnosti však byla prokázána i nízká důvěra na úrovni horizontální sociální důvěry, tedy soudržnosti formované zdola. [Tuček 2008c] Je tedy možné předpokládat, že v české společnosti převládá celkově relativně vysoká míra nedůvěry a pocitu nesounáležitosti s ostatními občany státu.

3.2 Sociální politika v ČR a její legitimita

Sociální politika je samozřejmou součástí fungování vyspělých demokratických společností, uznávajících princip sociální solidarity a redistribuce. Oblast sociální politiky v politických systémech států představuje oblast, která je veřejností (ve smyslu občanů určitého státu) obvykle vnímána jako jedna z nejvýznamnějších, s přímým vlivem na životy jednotlivců. Otázka hodnocení legitimity sociální politiky se tak musí obracet přímo k veřejnému mínění, které hraje významnou roli v určování míry přerozdělování, a které tak sociální politiku utváří a zároveň zpětně legitimizuje její existenci. Mezi utvářením politiky a veřejným míněním tedy můžeme pozorovat dialektický vztah. Veřejnost svým postojem pomáhá formovat politické programy stran a následně svoji preferenci stvrzuje při volbách. Politické strany se na druhou stranu musí zajímat o hlas lidu, pokud mají získat určitý podíl na moci. Politické subjekty následně deklarují oprávněnost svých kroků tím, že se právě na tento hlas lidu odvolávají.

Pokud vezmeme v úvahu tento předpoklad, nabízí se však otázka, co rozumíme pojmem legitimita. Prozatím jsme se (v kapitole 2.2 Důvěra a legitimita) zabývali tímto pojmem pouze z hlediska obecných demokratických principů. Téma sociální politiky nás však dovádí k hodnocení legitimity parciálních kroků utvářející systém sociálního státu ve společnosti. Zásadním problémem z hlediska sociální politiky se jeví zastupování marginalizovaných skupin ve společnosti. V tomto případě dochází k zásadnímu rozporu principu legitimity na straně jedné a povinnosti rovného přístupu státu k zajištění odpovídající životní úrovně všem občanům demokratického státu. Jak se ukázalo ve výzkumech veřejného mínění, míra solidarity klesá přímo úměrně s mírou marginalizace sociální skupiny, která je respondenty posuzována. [Sirovátka 2002] Na straně veřejnosti tak dochází k jevu, kdy skupiny, které jsou z důvodu své marginalizace nejvíce ohroženy sociální exkluzí a jejími negativními důsledky, a které mají nejnižší kapacitu pro obhajobu vlastních práv, jsou nejméně přijímány jako legitimní skupina pro podporu ze strany státu. Pokud tedy mocenské orgány podnikají v rámci sociální politiky státu kroky, které vedou k přímé či nepřímé podpoře těchto skupin, budou veřejností tyto snahy hodnoceny negativně a budou spatřovány jako neoprávněné. Je tedy takový krok nelegitimní?

Zde narážíme na zásadní problém legitimity, který spočívá zejména v abstraktnosti a vágnosti tohoto pojmu. Je zřejmé, že nelze vznést požadavek, aby za legitimní bylo označeno pouze jednání, ke kterému se váže dokonalý konsenzus celé společnosti. Hranici legitimity lze jasně vymezit pouze v rámci projevů přímé demokracie, tedy například pokud proběhne referendum, může být

touto hranicí padesátiprocentní přijetí určitého rozhodnutí. V případě demokracie nepřímé je však zřejmé, že lze jen s obtížností vyhodnocovat legitimitu jednotlivých kroků, a že některé kroky musí být z pohledu většinového postoje nelegitimní. Na tomto základě je možné vyslovit tezi, že nositelem legitimity ve státě není celá společnost, ale především její jednotlivé segmenty v podobě různých zájmových skupin. Pokud je tato zájmová skupina zastoupena představitelem moci, který byl zvolen legitimní většinou v přímém volebním systému a kroky vedoucí k její podpoře nejsou v rozporu s legislativou daného státu, pak můžeme podporu této skupiny označit za legitimní, i když s ní nesouhlasí majoritní část společnosti.

Přestože tato úvaha může vést k domněnce, že legitimita sociální politiky nemusí znamenat celkovou podporu ze strany občanů státu, nelze stvrzení oprávněnosti kroků ze strany státu považovat za bezvýznamné. V tomto bodě je třeba úvahy nad zpětnou generalizací parciálních kroků sociální politiky státu. Budeme-li brát v potaz oblast sociálního státu jako celek, jisté míry legitimity bude nepochybně třeba. Pokud nemá docházet k občanským nepokojům a otevřeným projevům nespokojenosti, musí tvořit kroky hodnocené majoritní společností jako nelegitimní pouze menšinovou část zásahů do sociální reality. Základní hypotéza, ze které bude vycházet analytická část této práce tedy zní, že percepce sociální politiky ovlivňuje celkovou míru důvěry v politickou reprezentaci.

3.3 Teorie blahobytu

Nejvýznamnějším zástupcem individualistických teorií, tak jak byly popsány v kapitole 1.2, je teorie blahobytu. Vedle této teorie hovoří Newton a Delhey [2002] o osobnostní teorii, která je svým pojetím také individualistická a koncepčně vychází především z psychologie. V případě této teorie je spatřována jako původce důvěry osobnostní charakteristika jedince, přičemž roli hrají zejména tendence k optimistickému či pesimistickému přístupu k životu.

Teorie sociálního úspěchu a blahobytu je založená na předpokladu, že důvěra představuje určité riziko, přičemž bohatí si mohou dovolit více riskovat než chudí. V důsledku toho "ti, co nic nemají, jsou méně důvěřiví než ti, co něco mají." [Häuberer et. al. 2009] Sociální úspěch a blahobyt je pak obvykle operacionalizován kategoriemi vzdělání, příjmu apod. a zároveň subjektivním pocitem spokojenosti s vlastním životem a společenským postavením.

Newton a Delhey [2002] provedli testování různých teorií důvěry na několika evropských zemí. Teorie blahobytu a společenského úspěchu patřila mezi modely, jejichž platnost byla poměrně spolehlivě prokázána, avšak silněji v případě zemí s vyšší mírou celkové důvěry. [Delhey, Newton 2002: 18] V České republice testoval platnost této teorie kolektiv autorů ze Sociologického ústavu AV ČR [Häuberer et. al. 2009] na datech Aktér a rizika z roku 2005. Tito autoři prokázali, že v tomto případě nebylo možné potvrdit teorii blahobytu, což víceméně odpovídá zjištěním výše zmíněných autorů vzhledem k tomu, že Česká republika patří k zemím, které vykazují spíše nižší úroveň sociální i institucionální důvěry.

Přestože se tedy teorii sociálního blahobytu nepodařilo v českém prostředí prokázat, analytická část práce bude z této teorie částečně vycházet a v první části ověřovat její platnost na datech ESS 2008. Analýza tak bude sloužit jako komparace předchozích zjištění, ačkoli vzhledem k charakteru dat a technice analýzy bez ambicí na možnost formulace obecných závěrů o české populaci.

4 Obecná úroveň důvěry v ČR

Před provedením specifických analýz důvěry je třeba obecně zhodnotit míru důvěry v České republice, zejména s ohledem na mezinárodní komparaci tohoto faktoru. Česká republika bývá při komparačních analýzách považována za postkomunistickou zemi, vykazující nižší úroveň důvěry, než je běžné v ostatních demokraciích západního typu. Dědictví socialistického režimu bývá často považováno za příčinu nedostatečné důvěry, jak na úrovni institucionální, tak na úrovni sociální. O tomto fenoménu pojednává například Sztompka [1999] na příkladu Polska.

Data ESS 2008 víceméně potvrzují tento předpoklad. Jak je možné vidět v tabulce 2.1, která zobrazuje průměrný index důvěry pro její jednotlivé typy i celkový průměr, patří Česká republika ve srovnání 27 evropských zemí k těm, které mají nižší průměrnou důvěru. Rozdíl oproti zemím na prvních místech žebříčku, jako je Nizozemí, Finsko a Norsko, je poměrně značný.

	Parlament	Politici	Polit.strany	Leg.systém	Průměr
Dánsko	6,50	5,61	5,66	7,28	6,26
Finsko	5,99	4,87	4,97	7,10	5,73
Norsko	5,77	4,63	4,77	6,76	5,48
Nizozemí	5,51	5,17	5,14	5,89	5,43
Švýcarsko	5,77	4,83	4,58	6,30	5,37
Švédsko	5,74	4,62	4,77	6,09	5,31
Belgium	4,94	4,04	3,99	4,94	4,48
Turecko	5,90	2,75	2,77	6,30	4,43
Německo	4,57	3,48	3,42	5,64	4,28
VB	4,27	3,51	3,58	5,14	4,13
Francie	4,48	3,50	3,33	5,00	4,08
Španělsko	4,97	3,32	3,26	4,32	3,97
Slovensko	4,15	3,67	3,65	4,19	3,91
Slovinsko	4,41	3,42	3,44	4,27	3,89
Estonsko	3,88	3,29	3,24	4,84	3,81
Izrael	3,82	2,83	3,00	5,37	3,76
Rusko	4,00	3,34	3,26	4,12	3,68
Rumunsko	3,82	3,05	3,13	3,78	3,44
Řecko	3,58	2,44	2,53	4,75	3,32
ČR	**3,20**	**2,62**	**2,76**	**4,10**	**3,17**
Portugalsko	3,50	2,37	2,39	3,83	3,02
Polsko	2,99	2,28	2,31	3,88	2,87
Chorvatsko	2,98	2,13	2,30	3,09	2,63
Maďarsko	2,62	1,94	2,02	3,78	2,59
Lotyšsko	1,95	1,69	1,64	3,97	2,31
Bulharsko	1,88	1,61	1,70	2,23	1,86
Ukrajina	1,61	1,43	1,57	1,80	1,60

Tabulka 2.1:

Průměr indexu důvěry v jednotlivých zemích. Škála od 0 do 10.
Zdroj: ESS 2008

Přestože lze tedy učinit poznatek, ověřený více výzkumy, že celková úroveň důvěry v České republice je poměrně nízká, nelze z toho pro účely této práce příliš mnoho odvozovat. Cílem je především ověření, zda a jakým způsobem se na této důvěře, respektive nedůvěře promítá pojetí sociální politiky občany České republiky. O zhodnocení tohoto jevu se pokusíme následující analytickou částí.

Kapitola 3

Analytická část

1 Sekundární analýza

Analytická část se zaměří na ověření základní hypotézy, která předpokládá, že percepce sociální politiky ovlivňuje celkovou míru důvěry v politickou reprezentaci a systém. Východiskem pro první část analýzy je především teorie sociálního blahobytu, v dalších částech pak zejména kapitola pojednávající o legitimitě sociální politiky.

Pro testování hypotéz na české populaci budou využita data z European Social Survey z roku 2008. Jedná se o čtvrté kolo tohoto mezinárodního výzkumu, do něhož bylo zapojeno 28 evropských zemí. Výzkum má sjednocenou metodiku osobních rozhovorů tazatele a respondenta, a umožňuje tedy komparaci mezi jednotlivými zeměmi a zároveň dává dostatečný prostor i pro analýzu v rámci jedné země.

ESS se skládá z několika oddílů, které se zaměřují především na otázky důvěry, hodnot, politiky a morálky.[1] Výzkumná data proto nabízí velké množství otázek, které jsou vhodné pro analýzu politické důvěry a percepce sociální politiky. Výzkum z roku 2008 se zaměřuje především na otázku přístupů k sociální politice a dále se hlouběji věnuje otázce ageismu.

Výběrový soubor v České republice obsahoval 2018 respondentů starších patnácti let. Pro výběr respondentů byla zvolena metoda náhodného pravděpodobnostního výběru. Výzkum má vysokou míru návratnosti (ve všech zemích min. 70%).

Vzhledem k použitým datům je nasnadě, že data budou analyzována sekundární analýzou. Veškeré analýzy budou prováděny pomocí programu SPSS. Využita je především metoda regrese, a to zejména v první části sekundární analýzy. Ve druhé části pak budou případně aplikovány některé pokročilejší metody vícerozměrné analýzy dat. Cílem je explanace vztahů různých proměnných přibližujících souvislosti politické důvěry a percepce sociální politiky v České republice, na základě předem stanovených hypotéz.

Je třeba upozornit na omezené možnosti tohoto způsobu analýzy. Vzhledem k tomu, že data nebyla sebrána přímo za účelem zkoumání tohoto tématu, je třeba počítat s nižší validitou výzkum-

[1] Konkrétně se jedná o následující témata: užívání médií; sociální a politická důvěra; zájem o politiku a politická participace; sociálně – politická orientace; vláda a její efektivita; morálka; politické a sociální hodnoty; sociální exkluze; národní, etnická a náboženská loajalita; blahobyt; zdraví a bezpečnost; lidské hodnoty; demografické a socioekonomické faktory.

ných otázek a potažmo také jejich analýzy. Interpretaci může také znesnadňovat fakt, že výzkum byl prováděn jako mezinárodní, a některé otázky proto nemusí být relevantní v české občanské společnosti. Výsledky je proto nutné, i vzhledem k omezenému rozsahu práce, považovat pouze za první vhled a otevření tématu, které by mohlo přispět při detailnějším zpracování k objasnění fenoménu demokracie a občanské společnosti.

1.1 Témata praktické části a postup analýzy

Analýza bude vycházet především z oddílu, který zkoumá otázku politické důvěry. Sekundární analýza proto nebude brát v úvahu otázky zaměřující se na sociální důvěru, ačkoli je možné obě témata považovat za vzájemně propojené.[2] Stejně tak se nebude analýza zaměřovat na téma politické participace, i když se tato oblast jeví jako relevantní pro objasnění fenoménu občanské důvěry v politickou reprezentaci a demokratický systém. Toto téma však už bylo dostatečně zpracováno v pracích mnohých sociálních vědců zabývajících se důvěrou ve společnosti. V českém prostředí se tímto tématem zabývá například Šafr a Sedláčková [2008], ze zahraničních autorů Newton a Delhey [2002] a další autoři. Pokud bude otázka občanské participace zmíněna, budu proto vycházet z těchto výzkumů a teorií a nebudu se dále zabývat ověřováním jeho platnosti na datech ESS z roku 2008.

Sekundární analýza bude pro lepší možnosti explanace rozdělena do tří hlavních oddílů. Každý z nich bude samostatně analyzován z hlediska jejich vztahu k politické důvěře, poté budou případně provedeny doplňující analýzy jejich vzájemného vztahu a výsledky budou shrnuty v závěrečné části.

První oddíl proměnných se zaměřuje především na osobní otázky, jejichž účelem je zkoumat míru spokojenosti se životem a míru blahobytu respondentů. V tomto případě vycházím z teorie blahobytu, jejíž platnost už byla prokázána v jiných výzkumech sociální a politické důvěry. Tento oddíl je tedy možné považovat za doplněk demografických a socioekonomických otázek a do jisté míry také kontrolní část, protože tak bude možné provést srovnání s jinými výzkumy s podobným tématem.

Druhý oddíl je tvořen otázkami, které odráží postoje občanů k některým sociálně politickým hodnotám a míře zodpovědnosti vlády při zajišťování sociálního a ekonomického blahobytu občanů. Vycházím zde především z dvou protikladných koncepcí, z nichž jedna vyžaduje silný sociální centralizovaný stát, zatímco druhá bližší liberalistickému pojetí klade požadavek decentralizace institucí sociálního státu a větší individuální odpovědnost jedince.

Třetí oddíl pak odráží samotnou percepci sociální politiky občany České republiky. Tato část se tedy zaměřuje na otázky spokojenosti s činností státu v oblasti sociální politiky, ale také vztah občanů k sociálním dávkám apod. Tento oddíl reprezentuje hlavní výzkumnou otázku této práce.

Pokud bychom chtěli jednotlivé oddíly shrnout, pak tedy první z nich obsahuje výchozí stav subjektivního blahobytu, druhý postoje k obecným principům sociální politiky a třetí spokojenost se současným stavem sociálního státu z hlediska státu i občanů.

[2] Prokázáno například Šafrem, Sedláčkovou a Häuberer, viz. teoretická část této práce.

Aby bylo možné analýzu považovat za kompletní, alespoň v rozsahu této práce a zadaného tématu, budou na úvod provedeny základní analýzy otázek z oblasti socioekonomických a demografických charakteristik výběrového souboru, a to zejména z hlediska věku, pohlaví a vzdělání. Některé další charakteristiky pak budou doplněny v prvním tematickém oddílu.

V následujícím textu budu z důvodu zestručnění používat následující pojmenování pro jednotlivé oddíly:

1. Teorie blahobytu
2. Postoje k principům sociální politiky
3. Percepce sociální politiky

1.2 Důvěra v ESS 2008

Před samotnou analýzou je třeba objasnit jakým způsobem je v ESS zkoumána otázka důvěry a jak s ní bylo naloženo v sekundární analýze.

Jak již bylo řečeno, European Social Survey pohlíží na otázku důvěry ze dvou pohledů, a to z perspektivy vzájemné občanské důvěry a důvěry občanů v politické instituce a demokratický mechanismus. Na první z nich je možné pohlížet jako na důvěru horizontální, zatímco druhá se týká důvěry vertikální, tedy odráží vztahy moci a nadřízenosti státu nad svými občany. Tato moc je pak reprezentována především politickými představiteli, které si občané zvolili. Dále se budu zabývat pouze touto vertikální, tedy politickou důvěrou.

V ESS je možné považovat za relevantní k tomuto druhu důvěry následující otázky:

1. Důvěra v parlament.
2. Důvěra v právní systém.
3. Důvěra v politiky.
4. Důvěra v politické strany.[3]

Následující tabulka ukazuje, že průměr důvěry se pro jednotlivé položky liší. Nejnižší důvěra je v rámci výběrového souboru v politiky (2,62) a v politické strany (2,76), vyšší důvěru vykazuje parlament (3,20) a největší míra důvěry byla v případě důvěry v právní systém (4,10).

[3] Otázky byly součástí rozsáhlejší baterie otázek. Přesné znění je v přílohové části. (Q1-Q4)

		95% interval spolehlivosti	
	Průměr	Dolní hranice	Horní hranice
Důvěra v parlament ČR	3,20	3,11	3,30
Důvěra v právní systém	4,10	4,00	4,21
Důvěra v politiky	2,62	2,53	2,72
Důvěra v politické strany	2,76	2,67	2,86

Tabulka 3.1:

Průměrné hodnoty jednotlivých typů důvěry v ESS na škále 0-10.
Zdroj: ESS 2008

Tyto výsledky dobře ilustrují trend, který byl už popsán mnohými autory zabývajícími se důvěrou ve společnosti. Lidé obecně více důvěřují institucím, které nejsou charakterizovány personálně. V tomto případě tedy nejvíce důvěřují v abstraktně definovaný institut právního systému, zatímco nejméně důvěřují politikům, kteří v jejich očích mohou být zastoupeni konkrétními osobami politického života v České republice.

Přestože se tedy jednotlivé aspekty důvěry liší, existuje mezi nimi korelace na úrovni respondentů. Na základě předpokladu této korelace pak tedy můžeme provést zjednodušení a vytvořit z těchto čtyř proměnných jednotný index, který je jejich souhrnem, a který bude využíván při další analýze. [4]

Na tomto místě je třeba opět upozornit na omezení, která tento způsob analýzy přináší. Zjednodušením čtyř proměnných do jedné nutně dochází k redukci získané informace. Zároveň je nutné zohlednit vybrané otázky, které vzhledem k použití pouhé sekundární analýzy dat, nemusí plně vystihovat celý fenomén politické důvěry. Bylo by třeba využití podrobnějších otázek, které by například odkazovaly na obecně demokratické fenomény, aby bylo možné postihnout politickou důvěru v celé její šíři.

1.3 Socioekonomické a demografické charakteristiky a teorie blahobytu

Socioekonomické a demografické charakteristiky hrají roli především z hlediska individualistických teorií, které spatřují původ důvěry v osobnostních charakteristikách, ekonomickém zázemí a podobně. Částečně souvisí s teorií blahobytu, protože například vzdělání zvyšuje životní šance a tudíž může ovlivňovat další proměnné jako je spokojenost s příjmem, a potažmo tak způsobovat omezení míry rizika, kterou jedinec musí nést.

Pro analýzu socioekonomických a demografických charakteristik byly zvoleny pouze tři proměnné: věk, vzdělání a pohlaví.

V případě proměnné věk byla použita kategorizace na dvě skupiny: mladší třiceti let a starší třiceti let.

Pro analýzu byla využita metoda regresní analýzy, jejíž výsledky jsou zobrazeny v následující tabulce.

[4] Index byl vytvořen jako průměr jednotlivých položek důvěry pro každého respondenta.

Model	**Standardizované koeficienty Beta**
Věk respondenta: mladší/starší 30 let	- 0,057**
Pohlaví	- 0,002
Dosažené vzdělání	0,091***

Tabulka 3.2:

Regresní koeficienty (standardizované). Demografické charakteristiky.
Adjustované R = 0,009. Závislá proměnná: důvěra.
signifikantní na hladině 0,05 ** signifikantní na hladině 0,01 *** signifikantní na hladině 0,001

Jak je vidět, statistická významnost se ukázala v případě vztahu důvěry a proměnných věku a vzdělání, zatímco proměnná pohlaví je nesignifikantní. Výsledek je v souladu s dosavadními výzkumy v této oblasti (srov. Newton a Delhey 2002).

Regresní koeficient pro věk je negativní, to znamená, že mladší věková skupina vykazuje větší míru důvěry, zatímco kladný koeficient pro vzdělání značí, že vyšší vzdělání nese tendenci k větší důvěře.

První oddíl otázek se zaměřuje především na závislost důvěry na celkové spokojenosti se životem. Součástí analýzy prvního oddílu jsou následující otázky[5]:

1. Jak šťastný/a jste?
2. Jaký je váš zdravotní stav?
3. Máte nějaké zdravotní omezení či postižení, které vás omezuje v každodenních aktivitách?
4. Považujete sami sebe za člena nějaké diskriminované skupiny?
5. Jaká je vaše spokojenost s celkovým příjmem vaší domácnosti?

[5]Přesné znění otázek v přílohové části. Otázky Q4-Q8.

Model	**Standardizované koeficienty Beta**
Jak šťastný jste?	0,147***
Subjektivní pocit zdraví	- 0,044
Omezení v denních aktivitách	- 0,074**
Člen diskriminované skupiny	0,032
Spokojenost s příjmem domácnosti	- 0,148***

Tabulka 3.3:

Regresní koeficienty (standardizované). Oddíl blahobytu.
Adjustované R = 0,057. Závislá proměnná: důvěra.
signifikantní na hladině 0,05 ** signifikantní na hladině 0,01 *** signifikantní na hladině 0,001

Jako signifikantní ve vztahu k důvěře byla prokázána otázka na míru osobního štěstí, stejně jako pocit omezení v každodenních aktivitách nemocí či určitým postižením. Významná je zejména signifikance spokojenosti s příjmem domácnosti, která nasvědčuje platnosti hypotézy, že lepší finanční situace snižuje míru rizika, kterou je třeba přijmout v procesu důvěry. Zároveň může tato otázka sloužit také jako hledisko osobního úspěchu, ze kterého teorie blahobytu vychází.

1.4 Závěr

Signifikantní vztah s důvěrou v politickou reprezentaci se ukázal v případě míry štěstí, zdravotního omezení a spokojenosti s příjmem domácnosti. Můžeme tedy říci, že výsledky částečně nasvědčují pravdivosti některých tezí teorie blahobytu, kdy míra subjektivního pocitu spokojenosti s různými faktory soukromého života ovlivňuje míru důvěry ve směru k mocenskému centru státu, ačkoli síla vztahu není v žádném případě natolik vysoká, abychom mohli v tomto případě teorii blahobytu považovat za platnou.

Také demografické charakteristiky do značné míry naznačují, že individuální vlastnosti mají vliv na intenzitu deklarované důvěry. Tento závěr koresponduje s teorií blahobytu, protože například vzdělání vyjadřuje míru šancí na vzestup po vertikálním stratifikačním žebříčku.

1.5 Postoje k principům sociální politiky

Tímto oddílem částečně odhlížíme od tématu individuálních charakteristik, postoje k uspořádání společnosti jsou více vázány na dialektický vztah mezi jedincem a společností. Názory a postoje odráží jak jedincovy vstupní charakteristiky dané geneticky a působením primárních skupin, tak postoje a formování společnosti, kulturu a historickou tradici společenského uspořádání.

I v tomto případě lze zformulovat hypotézy na základě prvního oddílu blahobytu a teorie, na které je tento oddíl postaven. Pokud přijmeme předpoklad závislosti důvěry na osobním úspěchu a míře rizika, která je na tento úspěch vázána, můžeme stanovit hypotézu, že důvěra bude vázána

především na postoj, který zdůrazňuje hledisko individuální snahy a žádá nízkou angažovanost státu při zajišťování potřeb svých občanů. Je třeba zdůraznit, že v tomto případě hraje velkou roli zaměření vlády držící moc v době konání výzkumu z hlediska ideologie, kterou zastává.

Oddíl postojů k principům sociální politiky zkoumal vztah k důvěře u těchto otázek.[6]

1. Kam byste se zařadili na pravolevé škále?

2. Velké rozdíly v příjmech jsou přípustné jako náležité ocenění v talentu a úsilí. (souhlas s výrokem)

3. Ve společnosti by měly být malé rozdíly v životním standardu, aby byla spravedlivá. (souhlas s výrokem)

4. Baterie otázek. Názor na zodpovědnost vlády v těchto otázkách:

Zajištění odpovídající zdravotní péče pro nemocné.

Zajištění přiměřeného životního standardu pro starší občany.

Zajištění přiměřeného životního standardu pro nezaměstnané.

Zajištění odpovídajících služeb péče o děti pro zaměstnané rodiče.

5. Uvažujme dva lidi, jeden vydělává dvakrát více než druhý. Kterých z těchto tří výroků nejvíce odpovídá vašemu názoru na jejich zdanění.

a) Oba platí stejný podíl (procento) svého platu, takže osoba, která vydělává dvakrát více, platí dvojnásob na daních.

b) Ten, který vydělává více, by měl platit vyšší podíl (procento) svého výdělku na daních, takže osoba, která vydělává dvakrát více, platí více než dvakrát tolik na daních než druhá.

c) Oba by měli platit stejnou sumu peněz nehledě na rozdíly v jejich příjmech.

Model	**Standardizované koeficienty Beta**
Pravolevá škála	0,170***
Malé rozdíly v životní úrovni	0,094***
Velké rozdíly v příjmech jako ocenění talentu a úsilí	0,002
Zdravotní péče, zodpovědnost vlády	- 0,061
Životní úroveň důchodců, zodpovědnost vlády	- 0,062
Životní úroveň nezaměstnaných, zodpovědnost vlády	0,032
Služby péče o děti, zodpovědnost vlády	0,060*
Zdanění pro lidi s vysokými/nízkými příjmy	0,024

Tabulka 3.4:

Regresní koeficienty (standardizované). Postoje k principům sociální politiky.
Adjustované R = 0,046. Závislá proměnná: důvěra.
signifikantní na hladině 0,05 ** signifikantní na hladině 0,01 *** signifikantní na hladině 0,001

[6] Přesné znění otázek v přílohové části. Otázky Q9-Q17.

Výsledky regresní analýzy ukazují, že byl potvrzen základní předpoklad vyšší důvěry respondentů, kteří se přiřazují k pravé části politického spektra. Tuto hypotézu potvrzuje také následující otázka, u které byl prokázán signifikantní pozitivní vztah. Směr této závislosti odhaluje, že respondenti nesouhlasící s nutností malých rozdílů v životní úrovni pro spravedlivou společnost, projevují větší důvěru politickému systému státu.

Další otázka podobného zaměření (rozdíly v příjmech jsou přípustné jako odměna talentu a snahy) však hypotézu nepotvrzuje, stejně jako většina otázek týkající se míry zodpovědnosti vlády za různé oblasti života a otázka na způsob zdanění.

Celkově lze tedy výsledky tohoto oddílu interpretovat pouze s velkou opatrností, protože i když byla hypotéza částečně potvrzena, lze předpokládat, že právě v případě otázky na přiřazení respondenta na pravolevém spektru je vysoce citlivé na současnou politickou reprezentaci. Zatímco ostatní otázky tohoto oddílu nemusí být pro velkou část respondentů jednoznačné z hlediska ideologického ztotožnění s určitou politickou stranou či osobnostmi, lze předkládat, že většina respondentů má představu o významu rozlišení pravice a levice.

1.6 Percepce sociální politiky

Ve třetím oddíle sekundární analýzy se dostáváme k samotné percepci sociální politiky, tedy hodnocení reálné situace v okamžiku, kdy výzkum probíhal.

Tento oddíl je nejvíce vázán na aktuální politickou situaci v dané zemi, a lze z něj proto činit pouze velmi omezené obecné závěry, pokud analýza probíhá pouze na základě dat z jednorázového výzkumu.

Oddílem percepce sociální politiky ověřujeme především platnost základní hypotézy, která říká, že přesvědčení o pozitivních účincích sociální politiky a její celkové kladné hodnocení nese vyšší důvěru v politický systém. Je třeba zdůraznit, že tento oddíl není možné zaměňovat za objektivní posouzení fungování sociální politiky v ČR. Jeho zaměření spíše reaguje na legitimitu sociální politiky v očích veřejnosti a její odraz v legitimitě politického systému jako takového.

Protože tento oddíl obsahoval velké množství otázek[7], proběhlo nejprve jejich zúžení pomocí faktorové analýzy (viz. Tab. 6), kterou bylo zjištěno a interpretováno šest základních faktorů, na které byla posléze aplikována metoda regresní analýzy. (viz. Tab. 7)

Těchto šest faktorů můžeme interpretovat jako:

1. Nelegitimita a negativní efekty sociální politiky.
2. Životní úroveň a příležitosti některých sociálních skupin.
3. Pozitivní účinky sociální politiky.
4. Negativní efekty sociální politiky pro ekonomickou úroveň státu.
5. Stav vzdělání a zdravotnictví.
6. Nedostatečnost sociální politiky.

[7] Přesné znění otázek v přílohové části. Otázky Q18-Q37.

	Komponenty					
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Sociální dávky/služby povzbuzují lidi z jiných zemí, aby přišli žít do ČR.	**0,409**	0,005	0,184	0,406	-0,013	0,089
Sociální dávky/služby způsobují lenivost lidí	**0,718**	-0,109	-0,050	0,275	0,046	-0,190
Sociální dávky/služby způsobují menší ochotu lidí starat se jeden o druhého	**0,752**	0,047	-0,009	0,180	0,112	-0,136
Sociální dávky/služby způsobují menší ochotu lidí starat se o sebe a o svou rodinu	**0,712**	0,006	0,039	0,143	0,146	-0,187
Většina nezaměstnaných se skutečně nesnaží najít si práci	**0,696**	-0,129	-0,112	-0,022	0,026	-0,020
Mnoho lidí se snaží získat dávky/služby, ke kterým nejsou oprávnění	**0,520**	0,073	-0,013	0,043	-0,111	0,325
Zaměstnanci často předstírají, že jsou nemocní, aby mohli zůstat doma	**0,580**	-0,046	-0,011	0,070	-0,056	0,000
Poskytování služeb péče o děti pracujícím rodičům	0,015	**0,602**	0,041	-0,011	0,215	-0,006
Příležitosti pro mladé lidi najít si první práci na plný úvazek	-0,143	**0,601**	-0,037	0,241	0,013	0,101
Sociální dávky/služby zabraňují šíření chudoby	-0,117	0,082	**0,744**	0,180	-0,078	0,049
Sociální dávky/služby vedou k větší rovnosti ve společnosti	-0,044	-0,074	**0,809**	0,057	0,026	-0,029
Sociální dávky/služby pomáhají kombinovat pracovní a rodinný život	0,066	-0,023	**0,761**	-0,082	-0,046	0,052
Sociální dávky/služby zabírají příliš velkou část ekonomiky	0,176	-0,008	0,011	**0,783**	-0,013	-0,115
Sociální dávky/služby stojí podnikatele příliš velké částky na daních a poplatcích	0,262	-0,076	0,069	**0,726**	0,015	0,021
Stav vzdělávání v zemi	-0,029	0,088	-0,048	0,097	**0,866**	0,042
Stav zdravotních služeb	0,122	0,180	-0,051	-0,110	**0,801**	0,065
V ČR nejsou dostatečné dávky k zajištění těch, kteří to skutečně potřebují	-0,140	0,212	0,002	0,022	0,010	**0,710**
Mnoho lidí s nízkými příjmy dostává méně dávek, než jsou oprávněni	0,031	0,043	0,072	-0,080	0,110	**0,790**

Tabulka 3.5:

Faktorová analýza. Oddíl sociální percepce.
Rotované řešení (Varimax). Min. agenvalue = 1. Metoda hlavních komponent.
Těchto šest faktorů vysvětluje 57% celkové variability.

Model	**Standardizované koeficienty Beta**
Faktor Nelegitimita sociální politiky	0,072**
Faktor Životní standard a příležitosti	0,165***
Faktor Pozitivní efekty sociální politiky	- 0,062**
Faktor Ekonomické efekty sociální politiky	- 0,011
Faktor Stav zdravotnictví a vzdělání	0,277***
Faktor Nedostatečná sociální politiky	0,029

Tabulka 3.6:

Regresní koeficienty (standardizované). Oddíl percepce sociální politiky (redukce faktorovou analýzou).
Adjustované R = 0,143. Závislá proměnná: důvěra.
signifikantní na hladině 0,05 ** signifikantní na hladině 0,01 *** signifikantní na hladině 0,001

Pomocí faktorů byla zajištěna redukce proměnných pro další analýzu a to tak, že byly pro každý faktor vytvořeny souhrnné indexy proměnných, kterými jsou faktory charakterizovány.

Signifikantní korelace ve vztahu k důvěře se ukázala v případě čtyř faktorů: nelegitimita sociální politiky, životní standard a příležitosti, pozitivní efekty sociální politiky a stav zdravotnictví a vzdělání.

Projevila se větší tendence k důvěře u respondentů, kteří nesouhlasili s výroky vyjadřující nelegitimní a neefektivní fungování sociální politiky. Pozitivní korelace byla prokázána v případě názorů na životní úroveň a příležitosti různých sociálních skupin: pokud respondent vyjadřuje přesvědčení o pozitivním stavu životních šancí těchto skupin, je zde tendence k vyšší důvěře v politický systém.

V případě třetího faktoru přináší vyšší důvěru názor o pozitivních efektech, které má sociální politika na společnost. Obdobně čtvrtý faktor prokazuje vztah mezi důvěrou a subjektivním pocitem dobrého stavu zdravotnického a vzdělávacího systému v zemi.

Celkově tento oddíl potvrzuje výchozí hypotézu, která předpokládala, že přesvědčení o pozitivním fungování a efektech sociální politiky je pozitivně korelováno s důvěrou v politický systém. Legitimita sociální politiky má tedy přímou souvislost s legitimitou politického a potažmo demokratického systému samotného.

1.7 Otázka role aktuální vlády

Při analýzách, které berou v úvahu pouze data z jednoho výzkumu a nesledují vývoj v průběhu času, jak to umožňuje například panelový výzkum, je obtížné vyhodnotit, jako roli hrají ve výsledcích aktuální společenské konstelace. V tomto případě se jedná především o složení mocenských politických institucí. Dotazníkové šetření v České republice v rámci ESS 2008 proběhlo v červnu roku 2009. Jedná se o období, kdy po demisi Mirka Topolánka, který byl ve funkci premiéra, byla

ustanovena úřednická vláda nestraníků, v čele s Janem Fischerem. Výzkum tedy proběhl v době, která byla značně specifická. V následující tabulce je zobrazen vývoj důvěry od září roku 2008 do června roku 2009, kdy probíhal výzkum a u moci byla úřednická vláda. Jak je patrné, v červnu byl zaznamenán značný nárůst důvěry ve vládu České republiky. Úřednická vláda Jana Fischera je tedy specifická zejména tím, že jí byla občany ČR ve výzkumech veřejného mínění projevována vysoká míra důvěry a svým nestranickým založením. Tento fakt je třeba vzít v úvahu při snaze zobecnit výsledky analýzy, i přestože důvěra vládě není otázkami ESS přímo zkoumána.

	X/08	**XI/08**	**XII/08**	**I/09**	**II/09**	**III/09**	**IV/09**	**V/09**	**VI/09**
Prezident	65	63	60	65	67	65	65	61	66
Vláda	26	26	27	30	32	33	20	-	**55**
PS	20	20	21	22	26	24	16	19	25
Senát	24	24	26	26	29	30	22	24	28

Tabulka 3.7:

Důvěra ústavním institucím od září 2008 do června 2009 (v %).
Zdroj: CVVM

Možná ještě důležitějším aspektem je složení parlamentu v době konání výzkumu. I to bylo po volbách v roce 2006 značně specifické, protože volby způsobily patovou situaci stran levicového bloku (ČSSD a KSČM) a pravicového bloku (ODS, KDU-ČSL, SZ). Tento fakt může určitým způsobem nahrávat možnosti generalizace výsledků analýzy, protože do jisté míry by bylo možné předpokládat, že bude částečně redukována vázanost na konkrétní stranu, kterou respondent preferuje. Pokud by například měly například v parlamentu většinu pravicové strany a u moci by byla jimi vytvořená vláda, dalo by se očekávat, že sympatizanti těchto stran by v době výzkumu projevovaly větší důvěru v politický systém.

Z dat ESS není možné přesně zjistit, zda aktuální podoba vlády či parlamentu důvěru deklarovanou dotazníkem nějakým způsobem ovlivnila či nikoli. Přesto se můžeme pokusit určitým způsobem data očistit o aspekt aktuálního hodnocení vlády.

V datovém souboru bylo zjištěno, že míra zájmu o politiku souvisí s tím, zda se respondent ztotožňuje s určitou stranou a aktivně toto ztotožnění deklaruje.[8] Lze předpokládat, že zájem o politiku a ztotožnění se s určitou stranou implikuje sledování aktuální situace[9], a že tedy respondent s těmito charakteristikami bude schopen lépe reflektovat aktuální situaci, zatímco respondent s menším zájmem o politické dění bude ve svých odpovědích týkajících se politické reprezentace státu spíše reflektovat svůj obecný postoj, méně ovlivněný současnou situací. Určitý, i když nedokonalý obraz nám tedy mohou poskytnout analýzy aplikované zvlášť na každou skupinu respondentů dle míry ztotožnění se s určitou stranou a zájmem o politiku.

[8] Operacionalizováno otázkami, zda respondent volil při posledních volbách, zda se cítí k některé straně blíže než k ostatním a zda je členem některé strany.

[9] O tom svědčí také signifikantní pozitivní korelace mezi mírou ztotožnění se s určitou stranou a sledováním médií, která byla prokázána na těchto datech.

Respondenti tak byli rozděleni do dvou skupin: první z nich obsahovala respondenty s nízkou mírou ztotožnění se s určitou stranou (ti, kteří odpověděli záporně na otázky, zda se zúčastnili voleb, cítí se blíže k některé straně než k ostatním a zda jsou členy některé strany); druhá skupina je tvořena respondenty, kteří odpověděli kladně alespoň na jednu z výše zmíněních otázek.[10] Následně byla provedena regresní analýza pro třetí oddíl otázek odděleně pro obě tyto skupiny. Výsledky jsou zobrazeny v následující tabulce.

Model	**Neztotožnění**	**Ztotožnění**
	Std.koef. Beta	**Std.koef. Beta**
Faktor Nelegitimita sociální politiky	0,096*	0,054
Faktor Životní standard a příležitosti	0,195***	0,160***
Faktor Pozitivní efekty sociální politiky	- 0,043	- 0,063*
Faktor Ekonomické efekty sociální politiky	0,007	- 0,012
Faktor Stav zdravotnictví a vzdělání	0,302***	0,261***
Faktor Nedostatečnost sociální politiky	0,062	0,001

Tabulka 3.8:

Regresní koeficienty (standardizované). Oddíl percepce sociální politiky pro dva soubory respondentů podle míry ztotožnění se stranou.
Závislá proměnná: důvěra.
signifikantní na hladině 0,05 ** signifikantní na hladině 0,01 *** signifikantní na hladině 0,001

Určité rozdíly jsou tedy patrné pouze u dvou faktorů: faktor Nelegitimity sociální politiky a faktor Pozitivních efektů sociální politiky. Ani zde však rozdíl není příliš výrazný. S omezenou platností je tedy možné učinit závěr, že závislost míry důvěry a těchto faktorů není významně ovlivněna aktuální politickou reprezentací a výsledky je možné do jisté míry zobecnit.

1.8 Typologie respondentů z hlediska ztotožnění se stranou

Pro získání podrobnější informace se můžeme pokusit o vytvoření určité typologie respondentů, prostřednictvím klastrové analýzy.[11] Do analýzy budou zahrnuty proměnné oddílu percepce sociální politiky (respektive vytvořené faktory), proměnná důvěry v politiku a také proměnná vytvořená pro účely předchozí kapitoly, která vyjadřuje míru ztotožnění respondenta s určitou stranou. Právě poslední z nich bude využita jako východisko interpretace jednotlivých shluků. Cílem bude ověření hypotézy, že pro respondenty s nižší, respektive vyšší mírou ztotožnění se stranou existují určité specifické charakteristiky v otázkách percepce sociální politiky a důvěry v politický systém.

Klastrová analýza tedy definovala dva základní shluky. Ukázalo se, že pro respondenty s nízkou mírou ztotožnění se s určitou stranou je charakteristické hodnocení sociální politiky státu

[10] V souladu s teorií politické participace i v tomto datovém souboru byl prokázán vztah mezi důvěrou a mírou ztotožnění se s určitou stranou.
[11] Byla využita metoda TwoStep Cluster, Schwarz´s Bayesian Criterion (BIC).

jako nedostatečné, považují stav zdravotnictví a školství za špatný, deklarují souhlas s výroky o pozitivních efektech sociální politiky na stav společnosti, vyjadřují mínění o špatné životní úrovni a příležitostech určitých sociálních skupin a nedomnívají se, že sociální dávky jsou zneužívány a mají negativní vliv na ekonomiku státu. Tito respondenti také vyjadřují menší míru důvěry v politický systém.

Respondenti s větší mírou ztotožnění naopak nepovažují sociální politiku za nedostatečnou, častěji vyjadřují mínění, že má negativní vliv na ekonomiku státu a její systém je neefektivní a často zneužívaný a domnívají se, že životní úroveň a příležitosti určitých sociálních skupin jsou spíše dobré, stejně jako stav zdravotnictví a školství. Tito respondenti projevují vyšší míru důvěry v politický systém.

Shluky je tedy možné charakterizovat takto:

1. Větší míra ztotožnění › Respondenti považující sociální politiku za důležitou a státem nedostatečně zajištěnou.

2. Menší míra ztotožnění › Respondenti považující sociální politiku za méně důležitou a státem dostatečně zajištěnou.

Tato analýza tedy potvrzuje výsledky předchozích analýz, kdy bylo zjištěno, že pozitivní hodnocení sociální politiky nese tendenci k větší důvěře. V tomto případě je však informace obohacena o zjištění, že pozitivní či negativní hodnocení je vázáno také na míru důležitosti, kterou respondent sociální politice připisuje a míru ztotožnění se stranou, což je faktor nesoucí zároveň význam zájmu o politiku.

2 Shrnutí empirické a teoretické části

Výsledky analytické části práce částečně prokazují základní hypotézu stanovenou v teoretické části, která zní, že percepce sociální politiky ovlivňuje celkovou míru důvěry v politickou reprezentaci. Potvrzení hypotézy je možné spatřovat především ve třetím oddíle analytické části, který zkoumal samotnou percepci sociální politiky hodnocením různých faktorů sociální oblasti v České republice. Výsledky naznačují, že způsob distribuce veřejných financí je občany určitým způsobem reflektován a mohl by být jedním ze zdrojů důvěry v politický systém obecně.

Tento výsledek se může zdát banální, jeho dosah je však nutné hodnotit z širšího úhlu pohledu. Ukazuje například problematičnost platnosti individualistických teorií důvěry, jejichž zastánci vyjadřují názor, že důvěra má svůj původ pouze v individuálních vlastnostech a obecných charakteristikách jedince. Pokud bychom přijali tuto teorii, museli bychom také přijmout předpoklad, že jedinec není schopen reflektovat širší společenské okolí, ale hodnotí pouze svou vlastní situaci či vychází z osobnostních charakteristik. Analýza vlivu percepce sociální politiky na celkovou důvěru však prokazuje opak. Ukazuje se v ní ku příkladu, že důvěra jedince je ovlivněna hodnocením životní úrovně některých společenských skupin a neomezuje se pouze na hodnocení své vlastní situace, jak to předpokládá například teorie blahobytu.

Zároveň však nelze upřít individualistické teorii alespoň částečnou platnost, pouze je její teze třeba interpretovat s opatrností. Z individualistické teorie vychází v této práci především oddíl blahobytu a částečně také oddíl hypotetických postojů. První oddíl částečně naznačuje, že míra blahobytu může sehrávat určitou roli v procesu důvěry, kdy jedinci kteří jsou spokojeni s příjmem domácnosti, a jsou tedy dobře zajištěni ve svých potřebách, mají větší tendenci důvěřovat. Pro platnost některých tezí individualistické teorie hovoří také analýzy demografických a socioekonomických faktorů, které naznačují, že nelze mluvit o homogenitě důvěřujících z hlediska jejich věku či vzdělání.

Oddíl postojů k principům sociální politiky potvrzuje hypotézu pouze s omezenou platností, nicméně signifikantní je například přiřazení na pravolevé škále, což koresponduje s větší tendencí k důvěře u respondentů mladšího věku a vyššího vzdělání. U většiny ostatních otázek tohoto oddílu se signifikance neprokázala, a nebylo tak možné s plnou platností přijmout hypotézu, že respondenti méně spoléhající na stát a podporující decentralizaci jeho institucí a menší angažovanost při zajišťování potřeb občanů, budou projevovat spíše větší důvěru.

Trochu více napověděla klastrová analýza, která ukázala, že respondenti, kteří považují sociální politiku za významnou oblast a zároveň považují její zajištění státem za nedostatečné, důvěřují méně politickému systému a jeho reprezentantům. Tento výsledek je zajímavý také z hlediska toho, že u těchto respondentů nedochází ke ztotožnění se s žádnou stranou, nechodí volit apod. a jejich zájem o politiku je celkově více povrchní. Důvěra je tedy ovlivněna nejen hodnocením sociální politiky, ale také představou o její důležitosti.

Zaměříme-li se na zhodnocení praktického dosahu výše uvedených zjištění, jeví se stěžejní především otázka legitimity. Ukázali jsme, že hodnocení sociální politiky může sehrávat určitou roli pro důvěru, zůstává však otázka, jakou roli hraje důvěra pro legitimitu demokratického systému.

V teoretické části jsme dospěli k tvrzení, že vnímání sociální spravedlnosti je jedním z hlavních legitimizačních zdrojů demokratického systému. Zároveň však také bylo upozorněno na vysokou problematičnost a abstrakci pojmu legitimita, především z hlediska určení hranice její výše, nutné pro zachování stability demokratického systému. Ukazuje se, že žádný politický režim ve skutečnosti není zcela legitimní, a otázka legitimity tedy nabývá významu až ve chvíli, kdy její nedostatek není schopen udržet sociální řád. V souvislosti s tím je možné částečně polemizovat s tvrzením, že sociální politika hraje zásadní roli pro legitimitu politického systému. V tomto případě je nutné především zdůraznit časové hledisko, tak jak už o něm bylo pojednáno v teoretické části. Jinými slovy, sociální politika hraje určitou roli pro legitimitu vlády, nikoli nezbytně však sehrává stejně velkou roli také pro politický, tedy demokratický systém.

V úvodním zhodnocení celkové míry důvěry se potvrdilo již dříve ověřené zjištění, že důvěra stoupá s abstrakcí hodnocených institucí. V našem případě se tak nejvyšší důvěře těší právní systém. V souladu s teoretickou částí této práce lze říci, že právě hodnocení právního systému je nejvýznamnější pro legitimitu demokracie. Právní systém je však z hlediska časového stabilním a dlouhodobým prvkem demokracie, zatímco například aktuální složení vlády lze označit za prvek přechodný, a proto z globálního pohledu legitimity ne zcela zásadní skutečnost pro stabilitu demokracie. Sociální politika pak stojí na rozhraní těchto dvou mechanismů. Její základ je stanoven určitými neměnným základními pravidly, určenými například ústavou, zatímco její aktuální podoba je budována politickými představiteli, držícími v daném okamžiku moc. Přestože tedy stav sociální politiky má vliv na celkovou důvěru, nelze jednoznačně tvrdit, že tato část důvěry je zásadní pro legitimitu demokratického systému, ale možná spíše pro legitimitu vlády apod. Zajímavým motivem pro další analýzu by proto mohlo být například zhodnocení vlivu sociální politiky na jednotlivé typy důvěry.

Přesto však není možné podceňovat význam sociální politiky pro stabilitu sociálního řádu. Jestliže počet občanů nespokojených s naplňováním státu úkolů v sociální oblasti přeroste určitou míru, lze očekávat, že stabilita společenského, respektive politického uspořádání bude narušena a důsledky mohou vést k rozkladu demokratických hodnot.

Kapitola 4

Závěr

Tématem práce byla souvislost mezi percepcí sociální politiky občany ČR a důvěrou, kterou občané projevují politickému systému. Důvěra je zde nahlížena především ve své vertikální podobě, tedy jakožto důvěra občanů v představitele moci.

V teoretické části práce je pojednáno o definicích, typech a koncepcích důvěry v sociologii. Pozornost je věnována zejména rozlišení individualistického a systémového pojetí důvěry, přičemž jsou obě představovány bez preference jedné z nich. Důvěra tak v pojetí této práce není nahlížena jako stav, ale spíše jako proces, ve kterém na sebe vzájemně působí individualistické i systémové prvky, a utváří tak stav důvěry jak u jedince, tak souhrnně ve společnosti.

V práci dále dochází k rozlišení důvěry institucionální a důvěry sociální (interpersonální). V rámci tématu důvěry v politický systém v souvislosti s percepcí sociální politiky je pak třeba zúžení teoretické i empirické analýzy na důvěru institucionální.

Z tohoto hlediska je pak pojednáno o roli důvěry v demokratickém systému. Zdůrazněno je zejména dosavadní zjištění, které nasvědčuje tomu, že ačkoliv je často důvěra v politické instituce a představitele malá, lidé přesto považují demokracii za nejlepší formu politického uspořádání. Příčina může být spatřována například v tom, že demokracie je založena na neosobních pravidlech právního systému, jemuž občané obvykle projevují větší důvěru. Pro zachování demokratického režimu je proto zapotřebí především důvěra v obecné demokratické principy a pozice, důvěra v konkrétní představitele a instituce je méně významná.

Další část práce směřuje k samotnému tématu percepce sociální politiky státu. Je zde krátce pojednáno o významu sociální soudržnosti a dále je zdůrazněna role hodnocení sociální politiky na celkovou legitimitu politického uspořádání. Sociální politika je v pracích mnoha autorů pojímána jako základní stavební kámen legitimizace kroků politických představitelů. Na tomto základě je stanovena základní hypotéza analytické části, která zní, že hodnocení sociální politiky státu ovlivňuje celkovou míru důvěry v politický systém.

Analytická část pak postupně hodnotí tři samostatné oddíly vzhledem ke vztahu k důvěře. První oddíl vyšel zejména z individualistické teorie a vzal v úvahu demografické a socioekonomické faktory a dále proměnné, které by mohly potvrdit či vyvrátit teorii blahobytu. V tomto případě došlo k částečnému potvrzení některých hypotéz teorie blahobytu, například souvislost spokojenosti s příjmem domácnosti a projevované důvěry.

V případě druhého oddílu postojů k principům sociální politiky nelze potvrdit výchozí hypotézu, že větší důvěru projevují občané, kteří se méně spoléhají na stát v zajištění svých potřeb. V tomto případě potvrzení hypotézy pouze částečně nasvědčuje signifikance přiřazení respondenta na pravolevé škále, kdy pravicově zaměření občané projevují větší důvěru.

Třetí oddíl percepce sociální politiky pak svými výsledky nasvědčuje platnosti základní hypotézy. Významný je zejména faktor hodnocení stavu zdravotnického a vzdělávacího systému a názor na životní úroveň některých sociálních skupin. Právě na základě tohoto třetího oddílu můžeme přijmout tvrzení, že základní hypotéza práce byla do určité míry potvrzena, ač s metodologickými a koncepčními omezeními.

V návaznosti na teoretickou část lze tedy učinit závěr, že percepce sociální politiky hraje jistou roli pro důvěru v politický systém, zároveň je však naznačeno, že tato důvěra nemusí být zásadní pro legitimitu demokratického systému jako takového. Rozsáhlejší rozpracování tématu legitimity však již nelze obsáhnout do této práce a mohlo by se stát předmětem dalšího zkoumání v oblasti důvěry.

Literatura

[1] BAYER, I., ŠAFR, J., SEDLÁČKOVÁ, M. (2008): Konceptuální rámec pro studium soudržnosti české společnosti. In: Soudržnost v diferencující se společnosti. Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[2] COLEMAN J. S. (2002): Social Capital in the Creation of Human Capital. Pp. 110-125 in Contemporary Sociological Theory, ed. by Craig Calhoun et al. Malden: Blackwell publishing.

[3] ČERMÁK, D., STACHOVÁ, J. (2010): Zdroje institucionální důvěry v České republice. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2010, Vol. 46, No. 5: 683–717. Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[4] DELHEY, J., NEWTON, K. (2002): Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Nations. Social Science Research Center. Berlin.

[5] DOGAN, M. (1998): Legitimita režimů a důvěra v instituce: od klasické typologie k novým skutečnostem. Politologická revue 2. Česká společnost pro politické vědy. Praha.

[6] GIDDENS, A. (1998): Důsledky modernity. Sociologické nakladatelství. Praha.

[7] HARDIN, R. (1999): Do we want trust in government? In: Democracy and Trust. Cambridge University Press. Cambridge.

[8] HÄUBERER, J., STACHOVÁ, J., ČERMÁK D. (2009): Sociální důvěra – ukazatel společenské soudržnosti: teorie a empirický model původu v české společnosti. Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[9] INGLEHART, R. (1999): Trust, well-being and democracy. In: Democracy and Trust. Cambridge University Press. Cambridge.

[10] KELLER, J. (2004): Dějiny klasické sociologie. Sociologické nakladatelství. Praha.

[11] LIPSET, S., M. (1993): The Social Requisites of Democracy Revisited: 1993 Presidential Address. American Sociological Review, Vol. 59, No. 1 (Feb., 1994), pp. 1-22. 59, No. 1 (Feb., 1994), pp. 1-22. American Sociological Association.

[12] LUHMANN, N. (2006): Sociální systémy. CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury). Brno.

[13] OFFE, C. (1999): How can we trust our fellow citizens? In: Democracy and Trust. Cambridge University Press. Cambridge.

[14] PUTNAM, Robert D. (1995): Bowling Alone: America's Declining Social Capital. Journal of Democracy, January 1995, pp. 65-78.

[15] PUTNAM, Robert D. (1993): Making democracy work: civic traditions in modern Italy. Princeton University Press. Princeton.

[16] PETRUSEK, M. (2009): Základy sociologie. Akademie veřejné správy o.p.s. Praha.

[17] PUTNAM, Robert D. (2000): Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. Simon&Schuster, Inc. New York.

[18] SEDLÁČKOVÁ, M. (2005): Sociologické koncepce důvěry ve společnosti. Pp. 9-30. In AUC, Ph. et Hist.3/2002, Stud. Socg. XIV – Organizace, aktér a rozhodování. Karolinum. Praha.

[19] SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Determinanty sociální důvěry v české společnosti. Příspěvek na II. Doktorandské sociologické konferenci FSV a FF UK 2006. Dostupné z: http://sociologicka.mysteria.cz/konference/text/sedlackova.doc

[20] SELIGMAN, Adam B. (2000): The problem of trust. Princeton University Press. Princeton.

[21] SIROVÁTKA, T., VALENTOVÁ, M. (2002): Legitimita sociální politiky. VÚPSV Praha.

[22] SZTOMPKA, P. (1999): Trust. A Sociological Theory. Cambridge University Press. Cambridge.

[23] ŠAFR, J. (2007): Přemosťující sociální kapitál a jak ho měřit? Socioweb (Sociologický webzin). 2007/6 Dostupné z: http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=295&lst=1 (cit. 11.2.2011)

[24] ŠAFR, J. (2005): Legitimita a legitimizace. Socioweb (Sociologický webzin. 2005/1-2 Dostupné z: http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=173&lst=107 (cit. 9.2.2011)

[25] TUČEK, M. (2006): Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti. Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[26] TUČEK, M. ed. (2008a): Soudržnost v diferencující se společnosti. Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[27] TUČEK, M. (2008b): Sociální nerovnosti v ČR a jejich vývoj za posledních deset let. In: Soudržnost v diferencující se společnosti. Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[28] TUČEK, M. (2008c): Spravedlnost, důvěra, legitimita...v názorech a postojích veřejnosti. In: Soudržnost v diferencující se společnosti. Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[29] USLANER, E. (1999): Democracy and Social Capital. In: Democracy and Trust. Cambridge University Press. Cambridge.

[30] VLACHOVÁ, K. (2001): The Legitimacy of Democracy and Trust in the Political Institutions in the Czech Republic. Czech Sociological Review, 2001, Vol. 9 (No. 1: 13-33). Sociologický ústav AV ČR. Praha.

[31] WARREN, Mark E. (1999): Democracy and Trust. Cambridge University Press. Cambridge.

[32] YAMAGISHI, T., YAMAGISHI, M. (1994): Trust and commitment in the United States and Japan. Motivation and Emotion. Volume 18, Number 2, 129-166.

Kapitola 5

Přílohy

Q1 - Q4: Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out. 0 means you do not trust an institution at all, and 10 means you have complete trust.

Q1 . . . [country]'s parliament?
Q2 . . . the legal system?
Q3 . . . politicians?
Q4. . . political parties?

Q5: Taking all things together, how happy would you say you are?

Q6: How is your health in general? Would you say it is (very good, good, fair, bad, very bad, don´t know)?

Q7: Are you hampered in your daily activities in any way by any longstanding llness, or disability, infirmity or mental health problem? IF YES, is that a lot or to some extent?

Q8: Would you describe yourself as being a member of a group that is discriminated against in this country? (Yes, No, Don´t know)

Q9: Which of the descriptions on this card comes closest to how you feel about your household's income nowadays? (Living comfortably on present income, Coping on present income, Finding it difficult on present income. Finding it very difficult on present income, Don't know)

Q10: In politics people sometimes talk of "left" and "right". Using this card, where would you place yourself on this scale, where 0 means the left and 10 means the right?

Q11: For a society to be fair, differences in people's standard of living should be small.

Q12: Large differences in people's incomes are acceptable to properly reward differences in talents and efforts.

Q13-Q16: People have different views on what the responsibilities of governments should or should not be. For each of the tasks I read out please tell me on a score of 0-10 how much responsibility you think governments should have.

Q13: . . . ensure adequate health care for the sick?
Q14: . . . ensure a reasonable standard of living for the old?

Q15: . . . ensure a reasonable standard of living for the unemployed?

Q16: . . . ensure sufficient child care services for working parents?

Q17: Think of two people, one earning twice as much as the other. Which of the three statements on this card comes closest to how you think they should be taxed? (1. They should both pay the same share (same percent) of their earnings in tax so that the person earning twice as much pays double in tax.

2. The higher earner should pay a higher share (a higher percent) of their earnings in tax so the person earning twice as much pays more than double in tax.

3. They should both pay the same actual amount of money in tax regardless of their different levels of earnings.)

Q18: Please say what you think overall about the state of education in Czech Republic nowadays?

Q19: Please say what you think overall about the state of health services in Czech Republic nowadays?

Q20: What do you think overall about the standard of living of pensioners?

Q21: What do you think overall about the standard of living of people who are unemployed?

Q22: And what do you think overall about the provision of affordable child care services for working parents?

Q23: And what do you think overall about the opportunities for young people to find their first full-time job in Czech Republic?

Q24-Q25: I am now going to ask you about the effect of social benefits and services on different areas of life in Czech Republic. By social benefits and services we are thinking about things like health care, pensions and social security. Please tell me to what extent you agree or disagree that social benefits and services in Czech Republic.

Q24: . . . place too great a strain on the economy?

Q25: . . . prevent widespread poverty?

Q26: . . . lead to a more equal society?

Q27: . . . encourage people from other countries to come and live here?

Q28: . . . cost businesses too much in taxes and charges?

Q29: . . . make it easier for people to combine work and family life?

Q30: . . . make people lazy?

Q31: . . . make people less willing to care for one another?

Q32: . . . make people less willing to look after themselves and their family?